

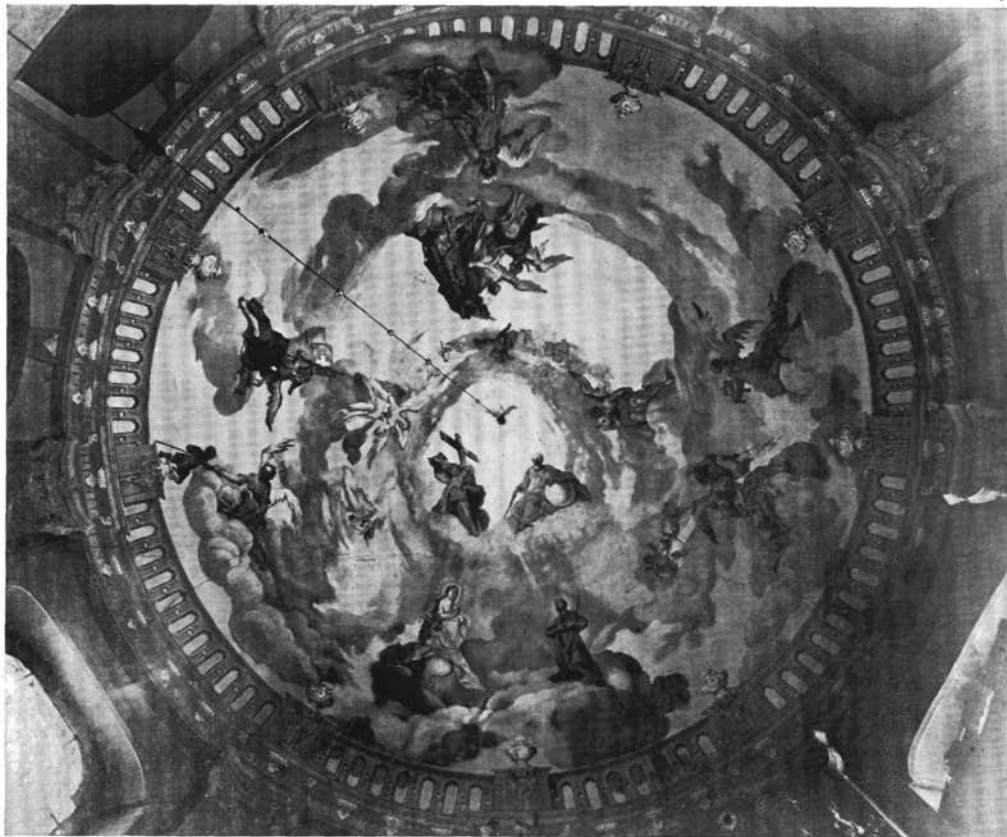
Forrásaink az abai templom történetére vonatkozólag: Historia Missionis Alba-Regalensis Societatis Iesu ab Anno Domini MDCCXXVII (kézirat a budapesti Egyet. Könyvtárban), továbbá az 1818. és 1847. évi abai kánoni vizsgálat jegyzőkönyvei (az abai plébánián). Nem használhattuk az 1818. évi kánoni vizsgálatban említett Protocollum cum adnexis connotationibus Patrum Missionarium Soc. Iesu ab ao. 1767 — ad aum 1787. című kéziratot, mert holléte ismeretlen. — A paurai templomra vonatkozólag használtuk Guby Rudolf: Die Dreifaltigkeitskapelle in Paura bei Lambach (Oberösterreich) és Rabensteiner Augustin: Archivalien zur Baugeschichte der Dreifaltigkeitskirche in Paura bei Lambach című közleményeket, amelyek az osztrák állami műemlékhivattaltól kiadott Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes XIII. kötetében jelentek meg 1919-ben. — A székesfehérvári mesterekre lásd a Székesfehérvári Szemle előző évfolyamaiban a székesfehérvári festő, szobrász és építész mesterekről közölt kutatásaink eredményeit, amelyek a székesfehérvári püspöki, városi s plébániái levéltárakból, a bencések pannonhalmi levéltárából, a gróf Zichy-család zsélyi levéltárából, a budapesti Egyet. Könyvtár és Nemzeti Múzeum kézirati anyagából vannak merítve.

Schoen Arnold.

A székesfehérvári bazilika csontvázainak ember-tani jelentősége.

1848 decemberében, amikor a magyar szent korona biztonságának kérdése, a nemzeti függetlenség és nemzeti királyság jövője felett érzett aggodalom izgatta a magyar országgyűlés tagjainak és velük együtt minden igaz magyar embernek szívét, lelkét; amikor a törvényhatóságokat, köztük Fejér vármegyét is, az ujoncozás terhes gondja foglalta le, hogy a haza védelméről gondoskodjanak — ugyanebben az időben Székesfehérváron olyan esemény történt, amely — talán más időben és más körülmények között, kellő megértés és kiaknázás mellett — a nemzeti dicsőségnek, a nemzeti érzés és összetartozás fejlesztésének páratlan és kiapadhatatlan forrása lehetett volna.

1848 dec. 5.-én és az azt követő napokban, a püspöki lak jobb szárnyától keletre eső részen, ahol egykor Szent István király fényes bazilikája állott, ahol a történelem hiteles tanúsága szerint 1031—1543-ig legalább 19 koronás magyar király és ismeretlen számú, de a koronás főeknek legalább háromszorosát

3. az abai templom kupola-freszkója.

4. Az abai templom oltára és szószéke.

kitevő, családtagjuk és kivételes engedéllyel több magyar főuri család is temetkezett — három vörös márványkoporsót döngelt az ártézi kutat javító munkások csákánya.

Vörös márványkoporsó ugyancsak felette ritka lelet. De mit ér, ha a tudatlanság és buta kíváncsiság feltörte, mielőtt szakember kezeibe kerülhetett volna.

»A csontváz fején ezüst korona, újján gyűrű, kezében alma kereszttel, királyi bot és lábain sarkantyú. Érdy bonczolja a régiségeket, nem tudom, mit főz ki« — írja szűkszavúan, de elég szűklátókörűen is, az akkori hivatalos »Közlöny« 1848 dec. 18.-i száma.

Ugyanebben a »Közlöny«-ben jelent meg tudós Szvorényi József, akkor székesfehérvári gimnáziumi tanár, levele is, melyben a helyszínén tett megfigyeléseiről röviden beszámol. »Itt kétségkívül csak a hely, díszjelek és csontváz tudományos megvizsgálása s pontos összevetése vezethet tisztára« — állapítja meg már ekkor helyesen s mindjárt kifejezi ama gyanúját, hogy »okkal tarthatni árpádi vagy vegyes korszaki egyik uralkodónk porló tetemének.«

»De hogy lehessen ott biztosabb eredményhez jutni« — panaszolja tovább — »hol a megbolygatott tetemeket a profánus kezek már kosárra szedték. Mi bizony csak megint arra adtunk példát, mint nem kell az illy tudományos kincsek körül jövőre eljátni!«

Pedig az öt sír hat csontváza közül, mert ennyit találtak akkor, amint néhai Pauer János értékes kis füzetéből (»A Székesfehérvárott fölfedezett királyi sirboltról, 1849«) hitelesen kiderül, öt teljesen bolygatatlan volt addig, amíg a csatornát javító munkások csákánya, majd a »csak régészeti ellenőrzés mellett folytatott« ásátások, fel nem túrták azokat. Mert, hogy a csontvázaknak a személyazonosság megállapítása szempontjából való elsőrangú fontosságát, az egyetlen Szvorényi Józsefen kívül, senki sem látta akkor, s így azoknak kiásására, illetve a későbbi tudományos vizsgálat számára való megmentésére és megőrzésére sem fordítottak kellő figyelmet és gondosságot, azt mi sem bizonyítja jobban, mint a királyi házból való csontoknak későbbi sok hanyattatása, keveredése és csonkulása. Egyébként Pauer volt az első, aki a kizárás módszere alapján az öt sír közül a legdíszesebben eltemetett kettőben a leghatározottabban III. Béla király és első neje, Anna királyné, földi maradványait ismeri fel, amit azután később Török Aurél antropológiai vizsgálatai is igazoltak.

És mégis, amikor a királyi pár földi maradványai 14 évi múzeumi régiségügyi tartózkodás és a Mátyás-templom egyik ideiglenes kriptájában való 21 évi pihenés után, a templom alap-

falainak szükségessé váló renoválása s a kriptának ezzel kapcsolatos kiürítése folytán 1883 nov. 19.-én végre szakértő antropológiai vizsgálatra az embertani intézetbe Török Aurélhoz kerültek, az átvétel alkalmával kénytelen volt megállapítani, hogy III. Béla király csontjai egy más férfi csontvázrészével és egy állati bordával, a királyné csontjai pedig egy éretlen magzat csontjaival együtt tétettek a koporsóba. Joggal felmerülhet hát a kérdés, vajjon nem a magzattal eltemetett fiatal nő csontváza került-e utólag valamilyen tévedés folytán a királyné koporsójába? Ezt csak újabb beható antropológiai vizsgálat tudná véglegesen eldönteni. Egyébként a »pesti legjelesebb orvosok vizsgáló küldöttségének« véleménye, melyre Erdy többször hivatkozik, tudtommal sehol nem tétetett részletesen közzé. Pedig ez annál fontosabb lett volna, mert a csontvázak egy része, mint Török Aurél kimutatja, időközben elkallódott s a megmaradt csontvázak is erősen összeroncsolódtak.

Nincs-e hát teljesen igaza wadasi Jankovich Miklósnak, a mult század első felében élt legbuzgóbb régészünknek, amikor Bél Mátyás panaszát idézve: »Nulla in re desides magis sumus Hungari, quam in asservandis Majorum nostrorum Monumentis,« keserűen így folytatja: »Az a nemzet, mely övéinek Emlékeit hideg vérrel tekintvén sem tiszteli, sem betsüli, nem tsak önnön kissebitését s megvetését, a különben is egymás között természeti irigységben levő idegen nemzetek előtt maga szerzi — de egyszersmind saját karjával ellenzi s hátráltatja önnön tökéletesedését — tsinosodását és előmenetelét az által, hogy munkára termett virgontz Magzati előtt a Ditső Példákat elborítja vagy épen le is rontja. ... Azért miolta élek könyeim tsurdulási meg nem szünhettek, szemembe ötlölvén minduntalan a Régiségeknek elkövetett dulásai.« És Jankovich Miklósnak erre valóban teljes joga volt, mert ő még látta »ditsőült Sz. István apostoli buzgó-sága világszerte híres maradványát, a Magyarok nagy Asszonya gazdag templomának északi oldalát, ahoz ragasztott bálványkövekből ékesen faragott sudaras oszlopokat és ezekből kihajlott különféle állatoknak s képzeleteknek kimetszésével ékesített boltozatoknak karjait;« — ő látta »ennek tulsó oldalán még harmadrészen fedél alatt, első Lajos király felségesen épített« kápolnáját, sőt 1793—5 esztendőekben több ízben ájtatoskodott is benne, de 1826-ban »elpusztított helyén már üres udvarhelyet« talált.

Ő látta ugyanott a prépostság épülete alatt a »hajdani keresztényén Catacumbát, ... mely maga nemében egyetlen egy nevezetes hajdani építés maradványa hazánkknak, azonban, noha mind a Római birodalom alatt, mind pediglen a vándorló vad népek és Vándalok dúlása között, nemkülönben a Törököknek két száz esztendeig dúló ostromában épen fentartott, nem előbb,

mint most, két esztendő előtt szemem láttára nagy erővel be-töreztetvén, egy kertecske alsó párkányára fordíttatott.«

De vajjon okultunk-e? Vajjon elkövettünk-e ezután mindent, hogy legalább a jövőben előkerülő sírok megmentessenek a nemzeti kegyelet és a hazai tudományosság számára? Sajnos, nem. 1862-ben, majd 1874-ben és 1882-ben újból munkások csakánya döngette a székesfehérvári királysírok márványkoporsóit. Henszlmann Imre a kiváló régész és műtörténész vezette az ásásokat, a saját szakmája szempontjából valóban nagy alapossggal és hozzáértéssel. Ásításainak nagyszerű eredményeiről két értékes munkában számolt be s alaposan tisztázta Szent István bazilikájának építészeti és műtörténeti kérdéseit. Sőt rajta volt, hogy az előkerülő királyi csontvázakat is megmentse. Nem egyedül rajta mulott, hogy a »mentés«-ből valójában »pusztítás« lett.

Henszlmann munkájából megállapítható, hogy a négyszeri ásítás alatt az Árpádok és vegyesházbeli királyoknak, valamint más előkelő magyar családoknak legalább 38 sírja került elő s egyben túlnyomó részt el is pusztult, szakértő antropológiai ásítások hiányában a magyarság és az Árpádok fajisága ismeretének mérhetetlen kárára. Mert maga Henszlmann tanúsítja, hogy a sírok legnagyobb részében, amikor felbontotta, még teljesen ép csontvázak heverték s ahol bolygatás volt, az is többnyire újabb keletű.

»Kénytelen vagyok megjegyezni, — írja Henszlmann — hogy valamint az én felügyeletem alatt, úgy Érdy alatt 1848-ban véghezvitt ásítás alkalmával, egyetlen egy sírja sem akadunk, melyről biztosan lehetne mondani, hogy azt a török megfosztotta; ellenben akadtam számos sírja, melyek saját véreink által, még pedig csak a múlt század vége felé, vagy épen a jelen században történt barbár kifosztása minden kétségen kívül van, mit a szoros igazság érdekében nem szabad elhallgatnom«.

És vajjon mi lett a sorsuk a Henszlmann által úgy-ahogy megmentett csontvázaknak? Többnyire további hanyattatás és pusztulás. Egy részük ugyan Török Aurél kezei közé került tudományos vizsgálatra, de már akkor oly kevert állapotban, hogy vizsgálatukból ő sem tudott sokat kihozni. Különben is akkor az embertani tudománynak is kezdetlegesebbek voltak még szempontjai, módszerei és tapasztalatai, főleg pedig hiányzott a régészetiileg hitelesített összehasonlító anyag. Ezért az akkor megvizsgált csontvázak is új tudományos vizsgálatra szorulnak, feltéve, hogy további sorsuk és jelenlegi hollétük megállapítható.

Ám hagyjuk a multat. Ami hiba történt, az megtörtént, azon segíteni sokat már úgy sem lehet. De legalább okuljunk a jövőre s a mulasztottakat pótoljuk azzal, hogy megmentjük, ami még megmenthető.

Három év múlva lesz Szent István király halálának és Székesfehérváron való eltemetetésének 900 éves évfordulója. Megünnepelhetjük-e szebben ezt az évfordulót s állíthatunk-e maradandóbb emléket a szent királynak, mint ha rendszeres tudományos ásatás által teljesen feltárjuk, minden vonatkozásban tisztázzuk s valamilyen formában újból feleljük »a Magyarok nagy Asszonya« templomát, melyben azután Pantheont állítunk nemzeti királyaink földi maradványai és az ezeréves magyar nemzeti mult számára; a székesfehérvári bazilika történetét, az ásatások eredményeit, az ott temetkezett királyi és nem királyi családok temetkezésének történetét, a talált és találandó csontvázak személyazonosságának bizonyítékait s a magyarság s az Árpádok fajiségének, a nemzet eredetének szempontjából való tudományos jelentőségüket pedig megfelelő monográfiában örökítjük meg? E nagy feladatkörből csak a hozzám legközelebb állókat érintem itt.

Mindenek előtt megállapítandó az eddigi ásatások során előkerült tetemek holléte s újból vizsgálendő azok történelmi hitelessége, személyazonossága s az Árpádok rasszbeli eredetének szempontjából való jelentősége.

Meg vagyok győződve, hogy a székesfehérvári bazilika területén a különböző ásatások alkalmával talált összes csontvázaknak és csontvázrészeknek újból való tüzetes összehasonlító tudományos tanulmányozása, az egykorú orvosi leletekkel és ásatási jegyzőkönyvekkel való pontos egyeztetése, az árpádházi királyok és családtagjaik személyére, testi sajátosságaira vonatkozó történelmi adatoknak antropológiai szempontból való rendszeres összeállítása s mindezeknek az azóta feltárt hiteles pogány magyar és árpádkori temetők csontvázanyagával való egybevetése, olyan értékes újabb bizonyítékokat fog produkálni, amelyek egyfelől az eddig felásott vagy megbolygatott sírok és csontvázak személyazonosságának meghatározását az eddigénél jóval nagyobb mértékben és jóval biztosabban lehetővé fogják tenni; s másfelől az Árpádok ma még teljesen homályba burkolt fajiségének, rasszbeli eredetének és rokonságának fontos kérdéseire, sőt bizonyos antropológiai bélyegeknél az Árpádok családjában való öröklésére is, némi fényt fognak deríteni.

E vizsgálatok lehetővé tétele és elvégzése úgy a hazai történettudomány, mint a magyarság antropológiája szempontjából nemcsak elsőrangú tudományos feladat, de nemzeti kötelesség is. Avagy újból külföldi tudósoknak kell majd a szemünkbe vágni néhai Broca Pál korholó szavait:

»Hát Önök, lovagias magyarok, annyira sem becsülik a saját fajukat, hogy annak tudományos tanulmányozásával komolyan és rendszeresen foglalkozzanak?«

Mindez azonban a reánk váró munkának csak egyik része.

További fontos feladatunk, hogy újabb és most már végre egészen rendszeres, antropológiai szempontok és tapasztalatok alapján végzendő ásatások révén az egykori székesfehérvári bazilika egész területét, a benne lévő összes kriptákat, sírokat és a körülötte lévő összes árpádkori temetőket tudományosan feltárjuk s azok embertani és régészeti anyagát a hazai történettudomány és antropológia számára értékesítsük.

Az eddigi ásatások történetének tanulmányozásából azt a meggyőződést szűrtem le, hogy Székesfehérváron kell még úgy bolygatatlan királysíroknak, mint előkelő privát temetkezéseknek lenni. Bizonyítja ezt a már eddig talált sírok nagy száma s megerősít meggyőződésemben maga Henszlmann, aki munkáját e szavakkal zárja:

»Nem veszünk búcsút a székesfehérvári régi templomtól. Hátra van még a basilika negyedik tornyának megismerése, mely épen a püspöki lak szökélese előtt van eltemetve. Második kérdés az: vajjon III. Béla erősebb déli tornyának más hasonló, a templom északi oldalán, felel-e meg? Ez utóbbi, ha ilyen van, egészen a püspöki udvaron fekszik... Gazdagabb és érintetlen sírokat, mint ilyeneket 1839-ben találtak, közvetlen a püspöki lak mögötti udvaron sejthetni; ide temetkeztek kiváló gazdag magányosok oly korban, melyben a halottakkal ékszereket és drága ruhákat eltemetni mindinkább szokássá vált.«

És vajjon nem volna-e lehetséges, sőt kívánatos, ha ez alkalomból végre tudományosan felkutatnók és hitelesen feltárnók hazánk más vidékein lévő árpádházi királyaink és hozzátartozóik sírjait is? Hisz néhányra vonatkozólag egészen hiteles történelmi feljegyzéseink vannak. Avagy megvárjuk, amíg azoktól is véglegesen megfoszt bennünket a sors mostoha keze?

A felvetett problémakör talán túlnagynak és nagyon is illuzórikusnak látszik. Ám hogy tennünk kell végre ezen a téren is valamit, hogy a multak bűneit legalább részben expiáljuk, az aligha lehet kétséges. — És mikor tegyünk, és mikor reméljünk, ha nem most, amikor a magyar kultuszminiszteri székben olyan ember ül, aki elsőrangú tudós, izig-vérig historikus, s aki egyben Székesfehérvár országgyűlési képviselője?

Bartucz Lajos dr., egyetemi magántanár.